

Ko'rgazma va ekspozitsiyalar, ularning o'xshash va farqi hamda vazifalari xususida ayrim ilmiy mulohazalar

Qarshiyev Xikmatilla Quvvatovich

“Termiz” davlat muzey-qoriqxonasi

ilmiy kotibi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada muzeyshunoslik sohasinig eng kerakli asoslaridan bo'lgan “ekspozitsiya” va “ko'rgazma” tushunchalari, ularning o'xshash va farqli jihatlari hamda zamonaviy muzeyshunoslikdagi vazifalari haqida ayrim ilmiy qarashlar qisqacha bayon qilingan bo'lib, ushbu soha mutaxassislarining yakdil fikriga ko'ra, mavzu nihoyatda dolzarb hisoblanadi.

Kalit so'zlar: “Ekspozitsiya”, “ko'rgazma”, muzeylarning “ommaviy yoki umumiy” ishi, “Hadyalar kuni”, “Qo'llar” ko'rgazmasi, Xalqaro va mahalliy aloqalar.

“Exposition” so'zining o'zi tarjimada “ko'rgazma” degan ma'noni anglatadi. Dastlab “ekspozitsiya” va “ko'rgazma” atamalari bir xil edi va asta-sekin “ekspozitsiya” atamasi nisbatan doimiy, ko'rgazma esa vaqtinchalik degan ma'noni anglata boshladi.

Zamonaviy sharoitda, muzeylar uchun keng ko'lamli qimmat statsionar ekspozitsiyalarni yaratish ko'pincha qiyin bo'lganda, mobil, dinamik va unchalik qimmat bo'lmagan ko'rgazmalarni tashkil etish alohida ahamiyatga ega. Ular hozirgi zamon talablariga to'liq javob berishga, muzey xodimlarining ilmiy tadqiqotlari natijalarini aniq muzey shaklida ilmiy muomalaga kiritishga imkon beradi shuningdek, keng tomoshabinlar uchun mavjud bo'lgan fondlardan muzey buyumlari sonini ko'paytiradi, o'z va boshqa muzeylardan buyumlarni turli xil kombinatsiyalar va kontekstlarda, turli burchaklarda namoyish etishga imkon beradi, shu bilan paydo bo'ladigan ma'no va mazmun mohiyatini kengaytiradi, natijada eksponatlarning axborot maydonini va umuman muzey va tomoshabinning

o‘zaro aloqasini oshiradi.

Ko‘pgina muzeylarda o‘zaro bog‘liq ko‘rgazmalar tizimi asosan asosiy ekspozitsiyani almashtiradi. Ko‘rgazma va ekspozitsiya o‘rtasidagi farq masalasi muzeyshunoslar tomonidan uzoq vaqtdan beri muhokamaga qo‘yilgan, ammo qoida tariqasida, muzeyning “asosiy”, “statsionar”, “doimiy” ekspozitsiyasiga nisbatan ko‘rgazmaning ikkilamchi, ikkinchi darajali, vaqtinchalik ekanligi ta’kidlangan. Ma’lum bir davrdagi muzeyshunoslik bo‘yicha yozilgan asarlarning mualliflari odatda ko‘rgazmani ekspozitsiya emas, balki muzeylarning “ommaviy yoki umumiy” ishi deb hisoblashgan. Lekin tavsiflangan bu jarayonlar tufayli ushbu yondashuv qayta ko‘rib chiqildi. 1997 yilda nashr etilgan N. V. Mazniy, T. P. Polyakova, E. A. Shulepovlarning “Muzey ko‘rgazmasi: tarix, muammolar, istiqbollari” kitobida birinchi marta muzey ko‘rgazmasining tabiati, tarixi, o‘ziga xos xususiyatlari batafsil ko‘rib chiqilgan va kitob mualliflari shunday xulosaga kelishadi: “Ko‘rgazmada - muzey va sof muzey ekspozitsiyalarini aniq chegaralashga imkon beradigan mutloq mezonlar mavjud emas” va “ko‘rgazma ekspozitsiya faoliyatining universal shakli sifatida qabul qilinishi mumkin, u deyarli barcha o‘ziga xos funksiyalarni bajarishi muzeyning asosiy ekspozitsiyasining vazifasidir”.

Demak, bugungi kunda muzey ekspozitsiyasi va muzey ko‘rgazmasi o‘rtasidagi farqning yagona va mutloq mezoni yo‘q, aniqrog‘i, birini boshqasidan ajratib turadigan qat’iy chiziq yo‘q. Shunga qaramay, kundalik amaliy darajada, aksariyat hollarda har qanday muzey xodimi bu farqni tushunadi.

Zamonaviy muzeyda ko‘rgazmalar qanday asosiy funksiyalarni bajaradi?

1. Fondlarda saqlanadigan to‘plamlarning bir qismini ko‘rsatish vazifasi. Ko‘rgazma - muzey kolleksiyalarini nashr etishning o‘ziga xos operativ shakli va muzey jamoasining ularni o‘rganish bo‘yicha ilmiy ishidir.

Bugungi kunda muzeylar tomonidan tashkil etilgan ko‘rgazmalar soni juda ko‘p va xilma-xildir. Dunyo bo‘yicha eng ko‘pi san’at muzeylari tomonidan o‘tkaziladi, chunki ularning ko‘rgazmalarining katta qismi zamonaviy rassomlarning asarlari ko‘rgazmalaridan iborat bo‘lib, ularning tashkil etilishi

muzeydan minimal kuch va xarajatlarni talab qiladi hamda yaxshigina daromad keltiradi.

San'at yoki badiiy muzeylarning qo'shma ko'rgazmalari juda istiqbolli bo'lib, tobora kengayib bormoqda, bu kam ma'lum bo'lgan asarlarni aniqlash va atributlashni, tizimlashtirishni, haqiqiylikni aniqlashni va boshqalarni rag'batlantiradi. Viloyat muzeylari xodimlari uchun bunday ko'rgazmalar ayniqsa muhim va foydalidir, chunki ular yetakchi muzeylarning eng yirik mutaxassislari bilan birgalikda ishlashning o'ziga xos "master-klasslari" da qatnashadi.

Ko'rgazmalar - ilmiy tadqiqot ishlarining muzey amaliyotimizga qat'iy kiritilgan nashr shakllaridan bo'lib, bunda yangi topilmalar ko'rgazmalari, restavratsiya kashfiyotlari, noma'lum rassomlarning kashfiyotlari va boshqa shu kabi yangiliklar "e'lon" qilinadi.

2. Ko'rgazmaning muzey fondlarini sotib olishga yordam berish vazifasi. Mablag'larni jalb qilishning uzoq muddatli rejasi ko'pincha ko'rgazma faoliyati rejasi bilan bog'liq. Bugungi kunda Yevropada ko'plab muzeylar tomonidan qo'llaniladigan istiqbolli shakl "Hadyalar kuni" doirasida ko'rgazmalar o'tkazish bo'lib, unda tadbirlarning puxta o'ylangan tizimi va homiylarning ismlari va ularga minnatdorchilik bildirilgan yangi tushumlarni darhol namoyish etish ko'plab aholining muzeyga qimmatbaho eksponatlarni topshirishiga erishilyapti. Ko'rgazmalarda muzey buyumlari bilan bir qatorda ko'pincha muzey ahamiyatiga ega buyumlar ham ishtirok etadi. Ko'rgazmalarning maqsadi nafaqat keng jamoatchilikni muzey xodimlarining eng yangi topilmalari bilan tanishtirish, balki ushbu yodgorliklarni sotib olish va tiklash uchun mablag' yig'ish hamdir.

So'nggi yillarda shaxsiy kolleksiyaga va kolleksionerning shaxsiyatiga bo'lgan qiziqish va hurmat qayta tiklanganligi sababli, bunday kolleksiya va kolleksionerlar dunyo bo'ylab ko'payib borayotganligi hech kimga sir emas. Ustiga-ustak shaxsiy kolleksiyalar va uning didi, intilishlari, individualligini aks ettiruvchi maqsadli namoyish ko'rgazmalari ham tobora ko'payayotganligini ko'rish mumkin.

3. Ko'rgazmalarning eng muhim vazifalaridan yana biri - muzeyning asosiy ekspozitsiyasini modernizatsiya qilishdir. Ko'rgazma muzeyga doimiy ko'rgazma

konseptsiyasi, tuzilishi, dizaynining muhim masalalarini amalda sinab ko'rish imkoniyatini beradi.

Ko'rgazmalarni yaratishdagi erkin yondashuvlar, eksperimentlardagi tavakkalchiliklar, doimiy ko'rgazmalardagi yangiliklar yoki hozircha ruxsat berilmagan dizayn texnikasi va boshqalar ko'p hollarda ko'rgazmani tabiiy ravishda innovatsion texnikani ishlab chiqish uchun novatorlik maydoniga aylantiradi, ularning ba'zilari vaqt sinovidan o'tib, muzeylar ekspozitsiya vositalarining arsenaliga kirmoqda. Shuni ta'kidlash kerakki, bu ham so'nggi o'n yilliklardagi muzeyshunoslikning ekspozitsiya sohasidagi zabt etilgan yutuqlardandir deb bermalol aytish mumkin.

4. Ba'zi hollarda ko'rgazmalar tizimi asosiy muzey ekspozitsiyasi faoliyatining o'ziga xos shakliga aylanishi yoki aylantirilishi mumkin. Tematik ko'rgazmalar to'plami ma'lum bir konseptual yaxlitlikka birlashadi. Katta dinamizm, harakatchanlik, o'zgarish qobiliyati va yangisiga javob berish bunday tizimga hatto ma'lum afzalliklarni beradi. Muзей ishi tarixida bunday almashtirishga ko'plab misollarni keltirish mumkin. Masalan, urush davrida kolleksiyalarning asosiy qismini evakuatsiya qilish va butun ekspozitsiya ishlarini mamlakat mudofaasi ehtiyojlariga yo'naltirish sharoitida va boshqa majburiy holatda aytaylik, stasionar ekspozitsiyaning yo'qligi va uning o'rnini dinamik, o'z - o'zini rivojlantiradigan, o'z vaqtida ochiladigan ko'rgazmalar tizimi bilan almashtirish va shunga o'xshash holatlar bo'lganligini aytish mumkin.

5. Muzeyning "tashrif buyuruvchiga qarab", ularni jalb qilish maqsadida ko'rgazmani zamonaviylikka tomon o'zgartirish yoki burish va ularning tarkibini kengaytirish vazifasi. Ko'rgazmalar jamoatchilikning muzeyga bo'lgan qiziqishini qo'llab - quvvatlaydi, doimiy tashrif buyuruvchilar-mahalliy aholining kontingentini shakllantiradi.

6. Ko'rgazmalar tashrif buyuruvchi bilan muloqot olib boriladigan "muзей tili"ni boyitish va dialog qilish imkonini beradi. Ko'pincha muzeydagi ko'rgazmalar asosiy ekspozitsiyaga nisbatan qarama-qarshi (kontrast) usul bo'yicha quriladi: asosiy ekspozitsiyasi obrazli-muзей yoki obrazli-syujet usuli asosida qurilgan

muzeyda tizimli usul asosida ko'rgazmalar tashkil etiladi, tematik komplekslar asosida qurilgan muammoli ko'rgazma badiiy muzeylarning tizimli ekspozitsiyasiga kirib boradi va hokazo. Ba'zan ko'rgazmani qurishda noodatiy, g'aroyib usullardan ham foydalanilmoqda. Masalan, 2000-2001 yillarda tashkil etilgan O'zbekiston Respublikasi davlat biologik muzeyida Timiryazevning "Qo'llar" ko'rgazmasi (L. Vasileva, V. Dukelskiy T. Minina va O. Chubarova kontseptsiyasi, "A-B" grafik dizayn studiyasining loyihasi)ni aytishimiz mumkin va bu tashrif buyuruvchilarga (asosan yoshlarga) mustaqil ravishda o'zlari uchun kashf etishga va tabiatning ajoyib ijodi sifatida inson qo'lini anglashga yordam beradigan original interaktiv qo'llanma hisoblanadi.

Umuman, muzeylar ishi bo'yicha so'z ketganda, xalqaro aloqalar va ularning o'rnini hech narsa bosolmasligini alohida ta'kidlashni istardik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Каулен М.Е. Экспозиция и экспозиционер. М., 2015
2. Сапанжа Ольга Сергеевна Классификация музеев и морфология музейности: структура и динамика Текст научной статьи по специальности «Прочие социальные науки» 2012
3. Кодекс музейной этики ИКОМ 2006 г.
4. Астафьева А.К. Музееведение России. М., 2014.
5. Юрьева П.Ю. Музееведение. – М., 2014
6. Internet ma'lumotlari.